

ØF-notat 2/2013

Oppdyrking av Haslemoen

Lokal og regional økonomi

av

Merethe Lurfald og Per Kristian Alnes

Østlandsforskning ble etablert i 1984. Instituttet har siden 2011 vært organisert som et aksjeselskap med Hedmark og Oppland fylkeskommuner, Høgskolen i Lillehammer, Sparebanken Hedmark og Stiftelsen Østlandsforskning som eiere.

Østlandsforskning er lokalisert i Lillehammer, men vi har også et kontor i Hamar.

Instituttet driver anvendt, tverrfaglig og problemorientert forskning og utvikling. Østlandsforskning er orientert mot en bred og sammensatt gruppe brukere. Den faglige virksomheten er konsentrert om to områder:

- Næringsliv og regional utvikling
- Velferd, organisasjon og kommunikasjon

Østlandsforskningens viktigste oppdragsgivere er departementer, fylkeskommuner, kommuner, statlige etater, råd og utvalg, Norges forskningsråd, næringslivet og bransjeorganisasjoner.

ØF-notat 2/2013

Oppdyrking av Haslemoen

Lokal og regional økonomi

av

Merethe Lurfald og Per Kristian Alnes

Tittel: Oppdyrking av Haslemoen. Lokal og regional økonomi

Forfatter: Merethe Lerfald og Per Kristian Alnes

ØF-notat nr.: 2/2013

ISSN nr.: 0808-4653

Prosjektnummer: 1153

Prosjektnavn: Oppdyrking av Haslemoen. Lokal og regional økonomi

Oppdragsgiver: Våler Kommune

Prosjektleder: Merethe Lerfald

Referat:
Vurderingen av samfunnsøkonomiske konsekvenser er avgrenset til en enkel vurdering av mulige effekter for sysselsetting, verdiskaping og ringvirkninger. Oppdyrking av 6 000 dekar er et stort lokalt tiltak, men kan likevel ikke forventes å ha nasjonale effekter av vesentlig betydning. «Samfunnsøkonomiske konsekvenser» må derfor tolkes som lokal- og regionaløkonomiske virkninger av tiltaket.
Vi er av den oppfatning at om Våler kommune velger å videreføre 6 000 dekar på Haslemoen som fortsatt produktivt skogbruksareal eller velger å legge det ut som jordbruksareal vil ringvirkningene være marginale for kommunen. Ringvirkninger baserer seg på verdikjedeeffekter og etterspørselseffekter mot øvrig næringsliv.

Emneord: Verdiskaping, sysselsetting, ringvirkninger, jordbruk, skogbruk, landbruksbasert industri

Dato: Januar 2013

Antall sider: 37

Pris: Kr 80,-

Utgiver: Østlandsforskning
Postboks 223
2601 Lillehammer

Telefon 61 26 57 00
Telefaks 61 25 41 65
epost: post@ostforsk.no
<http://www.ostforsk.no>

Dette eksemplar er fremstilt etter KOPINOR, Stenergate 1 0050 Oslo 1. Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale og strid med åndsverkloven er straffbart og kan medføre erstatningsansvar.

FORORD

Østlandsforskning har fått i oppdrag å vurdere samfunnsøkonomiske konsekvenser av ulike alternativer knyttet til oppdyrking av 6 000 dekar på Haslemoen i Våler kommune.

Arealet eies av Våler kommuner og er skogareal av gjennomgående god kvalitet. Arealet er godt egnet til oppdyrking og det er et ønske fra lokale gårdbrukere og bondelag at arealet dyrkes opp og nyttes til jordbruksproduksjon.

Dette er et lite prosjekt, både når det gjelder tid til gjennomføring og økonomisk ramme. En vurdering av samfunnsøkonomiske konsekvenser er avgrenset til en vurdering av effekter for sysselsetting, verdiskaping og ringvirkninger. Disse vurderingene er basert på tilgjengelige data.

Bakgrunnen for forespørselen er et politisk ønske om å ha best mulig beslutningsgrunnlag for en avgjørelse av hvordan de 6 000 dekalene skal nyttes.

Lillehammer, januar 2013.

Svein Erik Hagen

forskningsleder

Merethe Lerfald

prosjektleder

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	9
1.1 Vår forståelse av oppdraget	9
2 Status og utviklingstrekk i landbruket i Våler	11
2.1 Sysselsetting og næringsstruktur	11
2.1.1 Næringsstruktur	13
2.2 Utviklingstrekk i landbruket.....	15
2.2.1 Utviklingstrekk i jordbruket	16
2.2.2 Utviklingstrekk i skogbruket.....	19
3 Verdiskaping og sysselsetting	21
3.1 Nærmere om verdiskaping og sysselsetting i jordbruket	22
3.2 Samlet verdiskaping fra primærnæring og landbruksbasert industri.....	24
4 Samfunnsøkonomiske konsekvenser av oppdyrking	25
4.1 Effekter for verdiskaping og sysselsetting	25
4.1.1 Jordbruk.....	25
4.1.2 Skogbruk	27
4.2 Salg av arealet vs utleie	27
5 Ringvirkninger	29
5.1 Ringvirkningsmodell – direkte og indirekte effekter.....	29
5.2 Virkninger jordbruk	31
5.3 Virkninger skogbruk.....	33
5.4 Ringvirkninger ved ulike driftsformer i Våler - en oppsummering	35
6 Referanseliste	37

Figurer

Figur 1: Sysselsatte i landbruket i prosent av total sysselsetting i Norge og på fylkesnivå, 2011.	12
Figur 2: Sysselsatte i landbruket i kommunene i Hedmark i prosent av total sysselsetting, 2011.	13
Figur 3. Dekar pr jordbruksforetak for hhv korn og potet. Norge, Hedmark og Våler. 2010	16
Figur 4. Dyr pr jordbruksforetak for hhv mjølkekyr, ammekyr, avlssvin, vinterfora sau. Norge, Hedmark og Våler. 2010.	17
Figur 5. Ulike veksters andel av areal pr 31.7.2010. Våler kommune. Prosent.	19
Figur 6: Ringvirkningsanalyse	31

Tabeller

Tabell 1: Næringsfordelte sysselsettingsandeler i 2011	14
Tabell 2: Lokaliseringskvotienter for Våler, Hedmark og Oppland, 2011	15
Tabell 3. Antall dekar jordbruksareal, antall jordbruksforetak, antall dekar produktivt skogareal og antall landbrukseiendommer. Hedmark og Våler kommune. 2010	16
Tabell 4. Antall og andel jordbruksforetak med husdyr. Våler kommune. 1999 og 2010.	18
Tabell 5. Antall dekar og antall søkere ulike vekstgrupper. Våler. 31.7.2010	18
Tabell 6. Verdiskaping og sysselsetting, jordbruk og skogbruk. Hedmark og Våler. 2010	21
Tabell 7. Verdiskaping (nettoprodukt) og sysselsetting etter driftsform. Kr og årsverk. 2010. Hedmark og Våler kommune.....	23
Tabell 8. Samlet verdiskaping målt i bruttoprodukt fra primærnæring (inkl. tilleggsnæring), landbruksbasert industri og samlet. Hedmark og Våler. (mill.kr) 2010.	24
Tabell 9: Direkte og indirekte virkninger av jordbruket i Hedmark	32
Tabell 10: Direkte og indirekte virkninger av skogbruket i Hedmark.....	34

SAMMENDRAG

Våler kommune vurderer oppdyrking av 6 000 dekar på Haslemoen. Arealet eies av Våler kommune og er skogareal av gjennomgående god kvalitet. Arealet er godt egnet til oppdyrking og det er et ønske fra lokale gårdbrukere og bondelag at arealet dyrkes opp og nyttes til jordbruksproduksjon. I den forbindelse ønsker kommunen at det gjøres en analyse av samfunnsøkonomiske konsekvenser av tiltaket.

Rammen for oppdraget, både når det gjelder tid og økonomiske ressurser, gir ikke rom for å innhente egne data. Vurderingene tar utgangspunkt i registerdata/offentlige data, samt data som foreligger fra prosjektet Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark¹ (Lien m.fl. 2012)

Vurderingen av samfunnsøkonomiske konsekvenser er avgrenset til en enkel vurdering av mulige effekter for sysselsetting, verdiskaping og ringvirkninger. Oppdyrking av 6 000 dekar er et stort lokalt tiltak, men kan likevel ikke forventes å ha nasjonale effekter av vesentlig betydning. «Samfunnsøkonomiske konsekvenser» må derfor tolkes som lokal- og regionaløkonomiske virkninger av tiltaket.

En oppdyrking av 6000 dekar vil øke jordbruksarealet i Våler kommune med 13 prosent. Det er krevende å si noe om hvilke konsekvenser dette vil gi i form av verdiskaping og sysselsetting. Oppdyrkingens effekt for verdiskaping og sysselsetting vil avhenge av driftsform, eller kombinasjonen av ulike driftsformer. Et annet moment vil være om arealet (hele eller deler av det) inngår som tilleggsjord for eksisterende foretak, eller om oppdyrkingen bidrar til nye foretak. Tilleggsjord vil bidra til å styrke eksisterende jordbruksbedrifter, eksempelvis gjennom å gi grunnlag for økt produksjon, mulighet for å løse ut skalafordeler etc. Dersom det etableres nye foretak, vil effekten avhenge av om dette fortrenger annen virksomhet eller ikke. En meget forenklet tilnærming vil imidlertid være å anta at verdiskapingen også øker med 13 prosent, eller 5,4 mill. kr.

I hvilken grad dette vil utløse økt sysselsetting avhenger av i hvilken grad det er mulig å hente ut økt produktivitet innenfor gjeldende sysselsetting (utnytte kapasiteten mer effektivt). Gitt uendret produktivitet vil oppdyrkingen utløse et behov for ytterligere 13 årsverk i jordbruket.

¹ http://www.nilf.no/publikasjoner/Rapporter/2012/verdiskaping_i_landbruk_og_landbruksbasert_virksomhet_i_hedmark

Verdiskaping pr dekar produktivt skogareal utgjør 85 kr. Dersom en legger til grunn lik verdiskaping pr dekar vil en oppdyrking av 6 000 dekar (tilsvarer en økning på 1 prosent) øke verdiskapingen med om lag 500 000 kr. Dette er en meget forenklet og grov tilnærming.

Vi er av den oppfatning at om Våler kommune velger å videreføre 6 000 dekar på Haslemoen som fortsatt produktivt skogbruksareal eller velger å legge det ut som jordbruksareal vil ringvirkningene være marginale for kommunen. Ringvirkninger baserer seg på verdikjedeeffekter og etterspørseffekter mot øvrig næringsliv.

For et helt fylke vil det pga. det geografiske omfanget i større grad være verdikjedeeffekter enn i Våler. Innen verdikjeden jordbruk og jordbruksrelater industri er det relativt få sysselsatt i verdikjeden i Våler pga. en meget liten næringsmiddelindustri. Innen skogbruk er bildet motsatt med høy aktivitet i verdikjeden pga. treindustrien. Om dette likevel vil gi ringvirkninger er usikkert fordi dette avhenger av kjøp-/salgsrelasjonene mellom næringene og kapasitetsutnyttningen/ønsket om vekst innen treindustrien.

Med utgangspunkt i dagens næringsstruktur i Våler kommune vil etterspørseffektene være meget marginale og i svært begrenset grad gi indirekte virkninger ved økt landbruksaktivitet. Bildet gjelder både innen skogbruk og jordbruk. Det skyldes at de indirekte virkningene er sterkt koblet opp mot konsumbaserte næringer, så som varehandel og deler av privat tjenesteyting. Dette er næringer som er relativt svakt representert i Våler og som antakelig heller ikke vil få noe løft om evt. sysselsettingen eller verdiskapningen for den saks skyld tiltar litt i kommunen som følge av utnyttelsen av 6 000 dekar på Haslemoen.

Avslutningsvis bemerkes at en oppdyrking av 6 000 dekar kan gi et viktig bidrag for å styrke grunnlaget for jordbruksnæringen i kommunen. Tilbud om tilleggsjord vil gi verdifullt bidrag i forhold til å styrke eksisterende jordbruksforetak, bl.a. i form av å muliggjøre en økning i produksjonen og utløse skalafordeler. Dette vil være et viktigere bidrag enn om en viderefører arealet som skog. Våler kommune har en noe avvikende næringsstruktur. Også i Våler er offentlig sektor den største arbeidsgiveren, men både treindustrien og landbruket sysselsetter flere enn varehandelen. En styrking av jordbruket vil være viktig for å opprettholde sysselsettingen innenfor denne næringen.

Et annet alternativ i forhold til å styrke jordbruksnæringen kan være å etablere nye jordbruksforetak innenfor dette arealet. Det er imidlertid stort investeringsbehov knyttet til å etablere nye jordbruksforetak. Det er også begrensninger i form av mulig driftsform, jf. husdyrkonsesjonsordningen og kvoteordningen for melk.

1 INNLEDNING

Østlandsforskning har fått i oppdrag å vurdere samfunnsøkonomiske konsekvenser av ulike alternativer knyttet til oppdyrking av 6 000 dekar på Haslemoen i Våler kommune.

Arealet eies av Våler kommuner og er skogareal av gjennomgående god kvalitet. Arealet er godt egnet til oppdyrking og det er et ønske fra lokale gårdbrukere og bondelag at arealet dyrkes opp og nyttes til jordbruksproduksjon.

Våler kommune ønsker en vurdering av de samfunnsøkonomiske konsekvensene av følgende tre alternativer:

1. Utleie av jordbruksareal: Våler kommune står for oppdyrkingen og leier ut jordbruksarealet på langsiktige kontrakter (10 år) som tilleggsareal til eksisterende landbrukseiendommer i kommunen.
2. Salg av stubbmark: Våler kommune avskoger arealet og gjør det klart til oppdyrking. Det vil si at det reguleres og gjøres klart for oppdyrking. Arealet selges så til gårdbrukere i kommunen. Gårdbrukerne står selv for oppdyrkingen.
3. Salg av ferdig oppdyrket jordbruksareal: Våler kommune gjennomfører selv oppdyrkingen av arealet, og selger det ferdig oppdyrkede arealet til gårdbrukere i kommunen.

Et siste alternativ vil være å videreføre arealet som produktivt skogareal.

Bakgrunnen for forespørselen er et politisk ønske om å ha best mulig beslutningsgrunnlag for en avgjørelse av hvordan de 6 000 dekarene skal nyttes.

1.1 Vår forståelse av oppdraget

Av vedtatt planprogram, jf. sak 10/58 framgår at det må gjennomføres økonomiske vurderinger knyttet til arealet, slik som bl.a. skogbruk ^{vs} jordbruk og salg ^{vs} leie. Videre framgår at også samfunnsmessige konsekvenser må vurderes.

Rammen for dette oppdraget innebærer at det ikke er rom for å gjennomføre egen innhenting av data. Det innebærer at vi kommer til å ta utgangspunkt i registerdata/offentlige data slik som fra SSB og Statens landbruksforvaltning (SLF). I tillegg

vil vi benytte data som foreligger fra prosjektet Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark² (Lien m.fl. 2012)

Oppdyrking av 6 000 dekar er et stort tiltak, men kan likevel ikke forventes å ha nasjonale effekter av vesentlig betydning. «Samfunnsøkonomiske konsekvenser» må derfor tolkes som lokal- og regionaløkonomiske virkninger av tiltaket.

Vi vil belyse følgende problemstillinger:

- Hvilken sysselsetting og verdiskaping vil arealet gi i driftsfasen, dvs. etter at oppdyrkingen er ferdig og arealene er i bruk alternativt ved videreføring av arealet som produktivt skogareal?
- Hvilke ringvirkninger vil ulike driftsformer gi?

Det vil også bli gjort en enkel drøfting i forhold til alternativene; å selge arealet og å leie det ut på 10-årsavtaler.

Vi vil redegjøre for hva som er lagt til grunn for vurderingene. Dette vil være et viktig grunnlag for å vurdere eventuelle effekter om det skjer endringer i forutsetningene.

Som det framgår av ovennevnte vil dette ikke gi en grundig analyse av samfunnsøkonomiske konsekvenser av oppdyrkingen. Vi mener at dette allikevel vil bidra til å belyse mulige lokaløkonomiske konsekvenser og at dette vil bidra til å gi et bedre beslutningsgrunnlag.

² http://www.nilf.no/publikasjoner/Rapporter/2012/verdiskaping_i_landbruk_og_landbruksbasert_virksomhet_i_hedmark

2 STATUS OG UTVIKLINGSTREKK I LANDBRUKET I VÅLER

I dette kapitlet gis en oversikt over status og utviklingstrekk i jord- og skogbruket i Våler og sammenligninger med øvrige kommuner i fylket og nasjonalt.

2.1 Sysselsetting og næringsstruktur

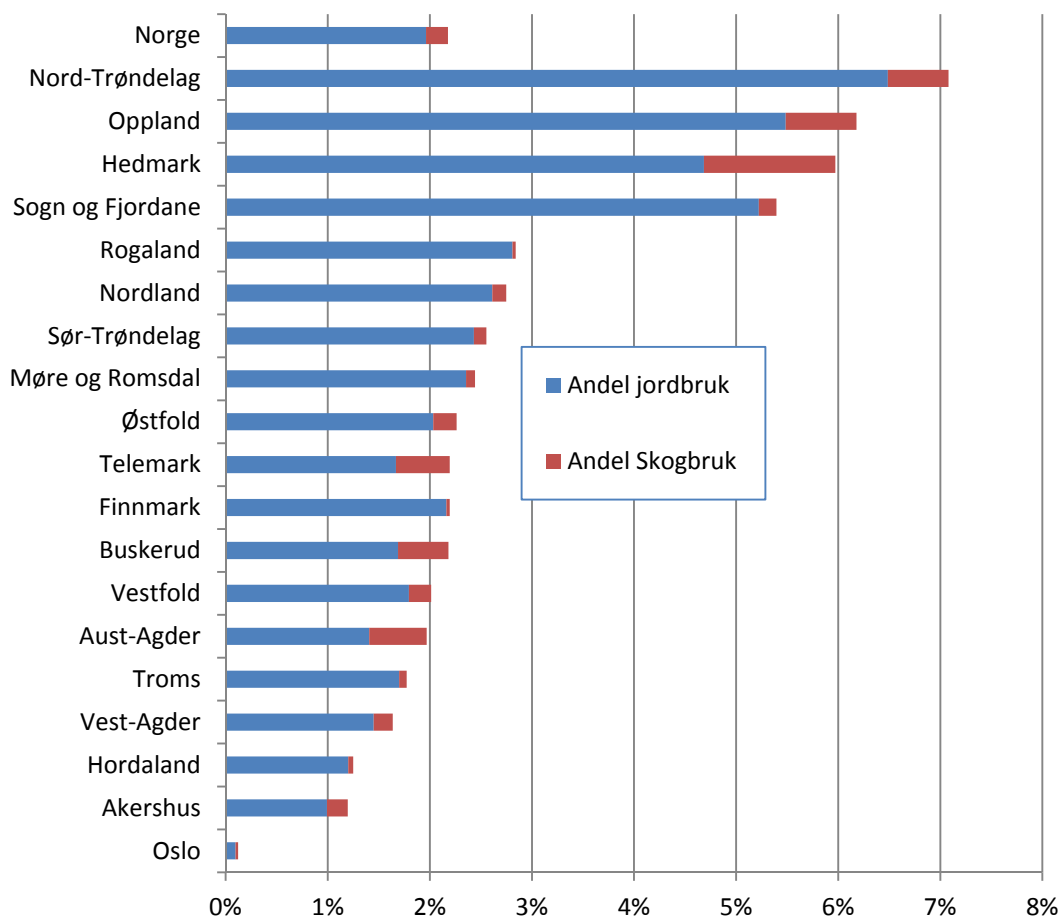
Sysselsatte i landbruket

Ved utgangen av 2011 var det i underkant av 55 400 sysselsatte i landbruket i Norge, dvs. 2,2 prosent av totalt antall sysselsatte³. I Hedmark var antallet 5 104, dvs. en andel på 6 prosent av arbeidsplassene i fylket. I en nasjonal rangering av fylkene gir det en 3. plass, bak Nord-Trøndelag og Oppland. Ser vi kun på jordbruk var andelen også større i Sogn og Fjordane, men innen skogbruket hadde Hedmark høyest andel av alle fylkene med 1,2 prosent, dvs. 1 101 arbeidsplasser.

Andelen sysselsatte i landbruket har hatt en negativ utvikling både nasjonalt og for samtlige fylker på 2000-tallet. Siden 1999 har andelen både nasjonalt og for Hedmarks del falt med ca. 1,5 prosentpoeng. Sterkest relativt nedgang har det i nevnte periode vært i Troms og Møre og Romsdal med en tilnærmet halvering av andelen arbeidsplasser innen landbruket.

³ Bemerk at disse tallene ikke er direkte sammenlignbare med sysselsettingstall for jord- og skogbruk i kapittel 3. Dette er sysselsettingstall, og ikke årsverk (som det er for jordbruket i kap. 3). Og for skogbruket er det i kap.3 summert for sysselsetting utført av entreprenører etc. og skoeiernes arbeidsinnsats, hvor sistnevnte ikke er med i oppstillingene her. Videre er disse sysselsettingstallene fra 2011, mot 2010 i kap. 3.

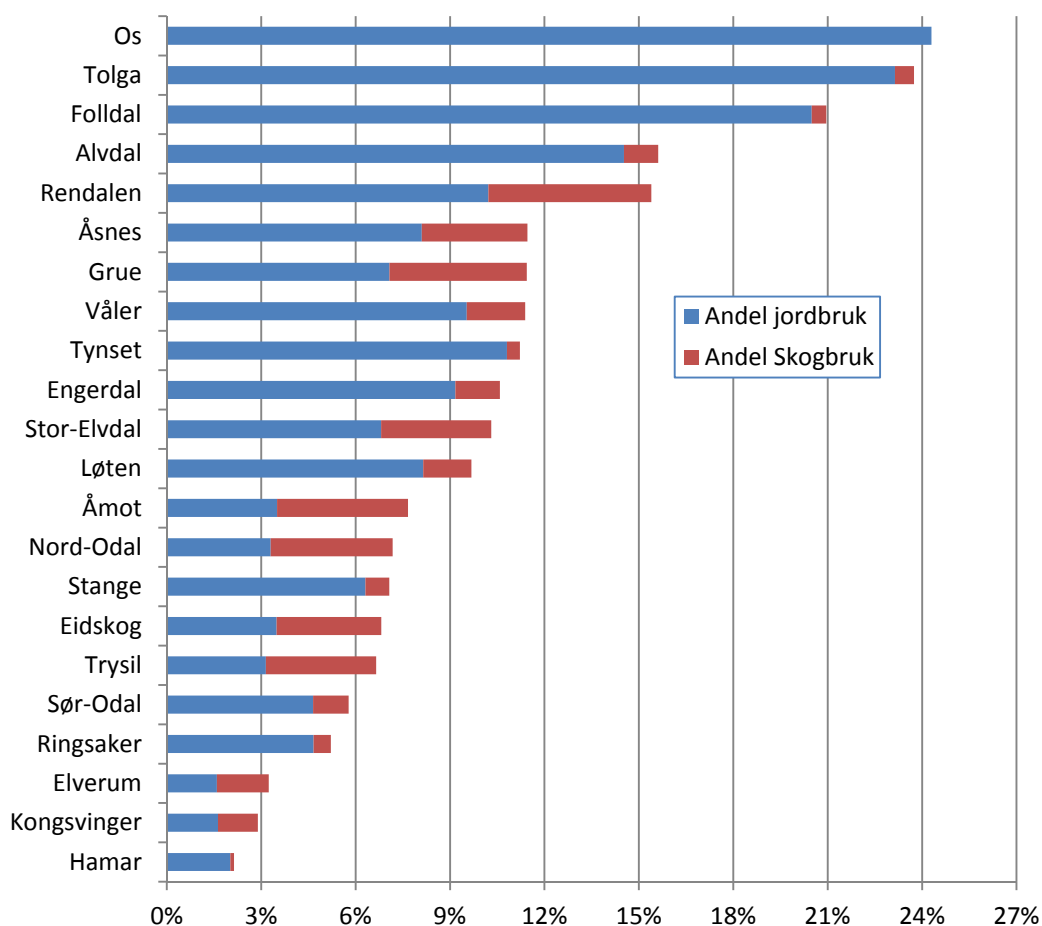
Figur 1: Sysselsatte i landbruket i prosent av total sysselsetting i Norge og på fylkesnivå, 2011.

Kilde: Østlandsforskning på grunnlag av Panda og SSB

Landbruket har hatt og har fortsatt stor betydning for sysselsetting og verdiskapning i Våler. Andelen sysselsatte i landbruket har ligget i intervallet 10-15 prosent i Våler på hele 1990- og 2000-tallet. Ved utgangen av 2011 var det registrert 139 arbeidsplasser innen jordbruket og 27 arbeidsplasser innen skogbruket i Våler. Samlet utgjør det 11 prosent av totalt antall sysselsatte i kommunen. I Hedmark er det kun kommuner i Nord- Østerdal som har en høyere sysselsettingsandel innen landbruket. På topp ligger Os med en andel på ca. 24 prosent, mens bykommunene Elverum, Kongsvinger og Hamar ligger på bunn med 2-3 prosent av arbeidsplassene innen landbruket.

Figur 2: Sysselsatte i landbruket i kommunene i Hedmark i prosent av total sysselsetting, 2011.

Kilde: Østlandsforskning på grunnlag av Panda og SSB

2.1.1 Næringsstruktur

Hvordan ser så næringsstrukturen ut i vårt prosjektområde? I tabellen nedenfor er dette vist ved hjelp av sysselsettingsstatistikk (sysselsatte etter arbeidssted) på et grovt næringsnivå i Våler kommune, hvor vi også har tatt med Hedmark, Oppland og nasjonalt for sammenligningens skyld. På fylkes- og nasjonalt nivå skiller varehandel og offentlig sektor seg ut med en stor andel av totalt antall sysselsatte. Våler kommune har en noe avvikende næringsstruktur. Riktig nok er også her offentlig sektor den største arbeidsgiveren, men både treindustrien og landbruket sysselsetter flere enn varehandelen. Med tunge hjørnesteinsbedrifter som Forestia og Moelven Våler er nevnte industri i en særstilling i kommunen i forhold til resten av innlandet og landet totalt.

Tabell 1: Næringsfordelte sysselsettingsandeler i 2011

	Våler	Hedmark	Oppland	Norge
Jordbruk og tilhørende tjenester	9,5 %	4,6 %	5,4 %	1,8 %
Skogbruk og tilhørende tjenester	1,9 %	1,3 %	0,7 %	0,2 %
Bergverksdrift og utvinning	0,2 %	0,2 %	0,2 %	2,2 %
Næringsmiddelindustri	0,4 %	2,7 %	1,8 %	1,9 %
Trelast- og trevareindustri	19,1 %	2,4 %	1,4 %	0,6 %
Øvrig industri	0,5 %	4,1 %	6,3 %	6,5 %
Elektrisitet, vann og renovasjon	0,2 %	1,1 %	1,5 %	1,1 %
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,4 %	8,3 %	9,0 %	7,7 %
Varehandel, motorvognreparasjoner	5,8 %	14,0 %	13,5 %	14,3 %
Transport og lagring	4,5 %	4,0 %	4,5 %	5,5 %
Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,9 %	2,3 %	4,0 %	3,2 %
Informasjon og kommunikasjon	0,1 %	1,5 %	2,0 %	3,4 %
Finansiering og forsikring	0,5 %	1,6 %	1,1 %	1,9 %
Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	1,7 %	3,9 %	3,7 %	6,0 %
Forretningsmessig tjenesteyting	2,4 %	4,1 %	3,3 %	5,0 %
Off.adm., forsvar, sosialforsikring	5,6 %	7,9 %	5,8 %	6,0 %
Undervisning	12,8 %	8,0 %	8,2 %	7,9 %
Helse- og sosialtjenester	25,0 %	23,8 %	23,6 %	19,9 %
Personlig tjenesteyting	2,9 %	3,8 %	3,5 %	3,7 %
Ufordelt	0,8 %	0,5 %	0,6 %	1,1 %
Sum	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Antall	1 458	85 544	87 628	2 562 000

Kilde: Østlandsforskning på grunnlag av SSB

En regions næringsstruktur og spesialisering kan beskrives og analyseres med lokaliseringkvotienter. En lokaliseringkvotient (LQ) er et uttrykk for om en gitt næring er sterkere eller svakere representert i en region enn det er i forhold til en større referanseregion. Som referanseregion bruker vi Norge. Lokaliseringkvotient på 1 vil da si at næringens betydning er like stor på regionalt nivå som på landsbasis. Er lokaliseringkvotienten lik 2 er det relativt sett dobbelt så mange sysselsatte i denne næringen sammenlignet med landet totalt.

Ikke overraskende skiller næringene treindustri og landbruk seg ut med en betydelig overrepresentasjon i Våler. Innen førstnevnte næring er andelen over 30 ganger så høy i Våler som for landet totalt, mens andelene er fem og ni ganger så høy innen henholdsvis jordbruk og skogbruk.

Tabell 2: Lokaliseringskvotienter for Våler, Hedmark og Oppland, 2011

	Våler	Hedmark	Oppland
Jordbruk og tilhørende tjenester	5,27	2,54	2,99
Skogbruk og tilhørende tjenester	8,68	6,03	3,25
Bergverksdrift og utvinning	0,09	0,09	0,10
Næringsmiddelindustri	0,22	1,40	0,92
Trelast- og trevareindustri	34,51	4,34	2,52
Øvrig industri	0,07	0,63	0,96
Elektrisitet, vann og renovasjon	0,18	1,01	1,33
Bygge- og anleggsvirksomhet	0,71	1,08	1,18
Varehandel, motorvognreparasjoner	0,41	0,98	0,95
Transport og lagring	0,81	0,73	0,81
Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,28	0,72	1,23
Informasjon og kommunikasjon	0,02	0,43	0,58
Finansiering og forsikring	0,25	0,83	0,55
Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	0,29	0,64	0,61
Forretningsmessig tjenesteyting	0,48	0,83	0,67
Off.adm., forsvar, sosialforsikring	0,92	1,31	0,97
Undervisning	1,61	1,01	1,03
Helse- og sosialtjenester	1,25	1,20	1,18
Personlig tjenesteyting	0,78	1,03	0,95

Kilde: Østlandsforskning på grunnlag av SSB

2.2 Utviklingstrekk i landbruket⁴

Den grunnleggende ressursen for landbruk er produktivt landareal. I Hedmark er 1 057 km² dyrket mark. Dette utgjør 4 prosent av landarealet i fylket. Tilsvarende for Våler kommune er landarealet 678 km². Jordbruksarealet i drift utgjør 7 prosent av kommunens landareal. Tabell 3 viser antall dekar jordbruksareal, antall jordbruksforetak og landbrukseiendommer i Hedmark og i Våler kommune. Av tabellen framgår at Våler kommune har 4,5 prosent av jordbruksarealet i drift i fylket og 4,0 prosent av jordbruksforetakene. Av alt produktivt skogareal i Hedmark, er 3,8 prosent i Våler. Av alle landbrukseiendommer i fylket ligger 3,9 prosent i Våler.

⁴ Her gis en kort oppsummering av utviklingstrekk i jordbruket med vekt på Våler. Data er tidligere presentert i Lien (2012).

Tabell 3. Antall dekar jordbruksareal, antall jordbruksforetak, antall dekar produktivt skogareal og antall landbrukseiendommer. Hedmark og Våler kommune. 2010

	Antall dekar jordbruksareal i drift	Antall jordbruksforetak	Antall dekar produktivt skogareal	Totalt antall landbrukseiendommer
Hedmark	1 056 451	3 749	12 691 326	16 653
Våler kommune	47 013	151	486 504	654
Andel av Hedmark	4,5 %	4,0 %	3,8 %	3,9 %

Kilde: Statistikkbanken i SSB

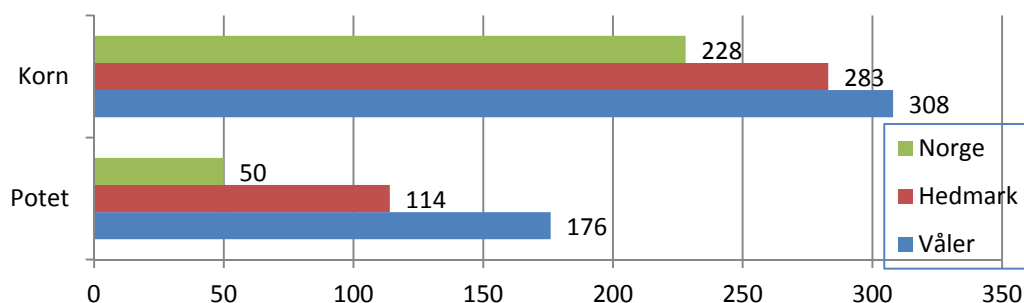
2.2.1 Utviklingstrekk i jordbruket

Gjennomsnittlig antall dekar i drift pr jordbruksforetak i 2010 er for landet 216 dekar, mot 147 dekar i 1999. I Hedmark fylket er gjennomsnittlig areal pr jordbruksforetak i samme periode økt fra 182 dekar til 282 dekar. I Våler er gjennomsnittlig areal pr jordbruksforetak økt fra 213 dekar til 311 dekar. Gjennomsnittlig areal pr jordbruksforetak er dermed større i Våler enn gjennomsnittet for Hedmark og for landet. I Hedmark er det jordbruksforetakene i Grue som har det største gjennomsnittlige arealet med 366 dekar.

Ser vi på jordbruksareal i drift i Våler er dette noe redusert fra 48 452 dekar i 1999 til 47 013 dekar i 2010. Tilsvarende er antall jordbruksbedrifter redusert fra 228 i 1999 til 151 i 2010.

Av figur 3 framgår antall dekar pr jordbruksforetak for hhv korn og potet i Norge, Hedmark og Våler kommune. Av figuren framgår at det gjennomsnittlige kornarealet pr jordbruksforetak i Våler er høyere enn gjennomsnittet i Hedmark og i Norge. Tilsvarende er også tilfellet for gjennomsnittlig potetareal. I 2010 er det i Hedmark fylke kun kommunene Hamar, Løten og Grue som har et høyere gjennomsnittlig kornareal og kommunene Åmot og Elverum som har et høyere gjennomsnittlig potetareal sammenlignet med gjennomsnittet for Våler kommune (Lien m.fl. 2012).

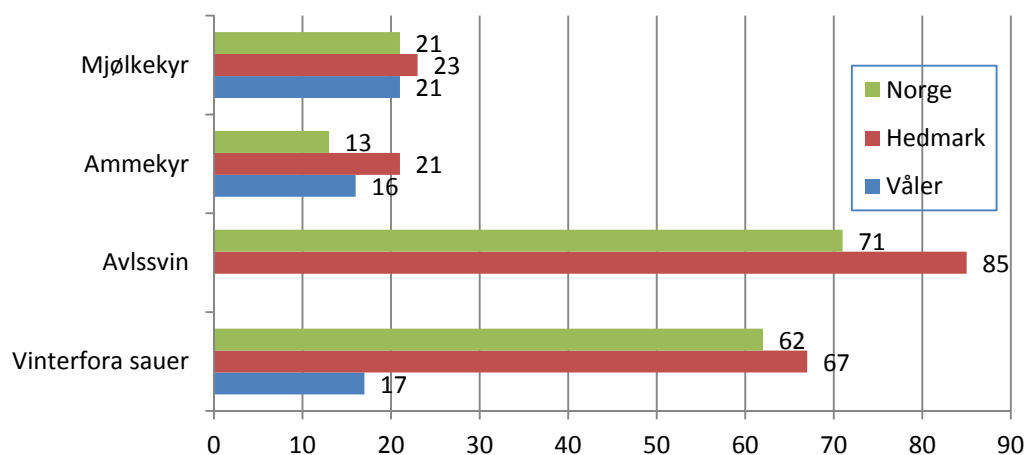
Figur 3. Dekar pr jordbruksforetak for hhv korn og potet. Norge, Hedmark og Våler. 2010

Kilde: Egne beregninger basert på Statistikkbanken i SSB.

Av figur 4 framgår dyr pr jordbruksforetak for hhv. mjølkekyr, ammekyr, avlssvin og vinterfora sau i Norge, Hedmark og Våler. Av figuren framgår at gjennomsnittlig mjølkekubesetning i Våler er lik gjennomsnittet for landet, 21 mjølkekyr. Dette er et lavere gjennomsnitt enn det vi finner i Hedmark, 23 mjølkekyr. Ser vi på tilsvarende for ammeku, finner en at gjennomsnittlig besetningsstørrelse i Våler er høyere enn gjennomsnittet for landet, men lavere enn gjennomsnittet i Hedmark. Som det framgår av figuren er det utelatt kommuner med færre enn 10 avlssvin pr jordbruksforetak. Våler er i denne kategorien. I Hedmark er det gjennomsnittlig 85 avlssvin pr jordbruksforetak, mens gjennomsnittet for landet er 71. Gjennomsnittlig antall vinterfora sau pr jordbruksforetak er 17 i Våler, mot 67 i Hedmark og 62 i landet.

Figur 4. Dyr pr jordbruksforetak for hhv mjølkekyr, ammekyr, avlssvin⁵, vinterfora sau. Norge, Hedmark og Våler. 2010.

Kilde: Egne beregninger basert på Statistikkbanken i SSB.

Relevant i forhold til dette oppdraget er antall foretak med husdyrproduksjon. Av tabell 4 framgår endringen i antall jordbruksforetak med husdyr ved å sammenlikne 1999 og 2010. Av denne framgår at det i 2010 er fire foretak med mjølkekyr, 15 foretak med ammekyr, 8 foretak med sau og 3 med avlssvin.

⁵ Avlssvin utelatt hvis færre enn 10 avlssvin/jordbruksforetak i 2010.

Tabell 4. Antall og andel jordbruksforetak med husdyr. Våler kommune. 1999 og 2010.

	1999	2010
Mjølkekyr	5	4
Andel av jordbruksbedrifter	2 %	3 %
Ammekyr	10	15
Andel av jordbruksbedrifter	4 %	10 %
Sauer over 1 år	12	8
Andel av jordbruksbedrifter	5 %	5 %
Alssvin	9	3
Andel av jordbruksbedrifter	4 %	2 %
Høner	9	9
Andel av jordbruksbedrifter	4 %	6 %

Kilde: Statistikkbanken i SSB

Av tabell 5 framgår antall dekar og antall søkere innenfor ulike vekstgrupper i Våler pr 31.7.2010⁶. Av denne tabellen framgår at det er 117 jordbruksforetak som søker produksjonstilskudd for kornproduksjon, 53 for grovforproduksjon, 24 for potet, 14 for grønnsaksproduksjon og kun 2 for produksjon av frukt og bær.

Tabell 5. Antall dekar og antall søkere ulike vekstgrupper. Våler. 31.7.2010

Grovfor		Korn		Potet		Grønnsaker		Frukt og bær	
Ant dekar	Ant. søkere	Ant dekar	Ant. søkere	Ant dekar	Ant. søkere	Ant dekar	Ant. søkere	Ant dekar	Ant. søkere
5578	53	36344	117	4223	24	621	14	36	2

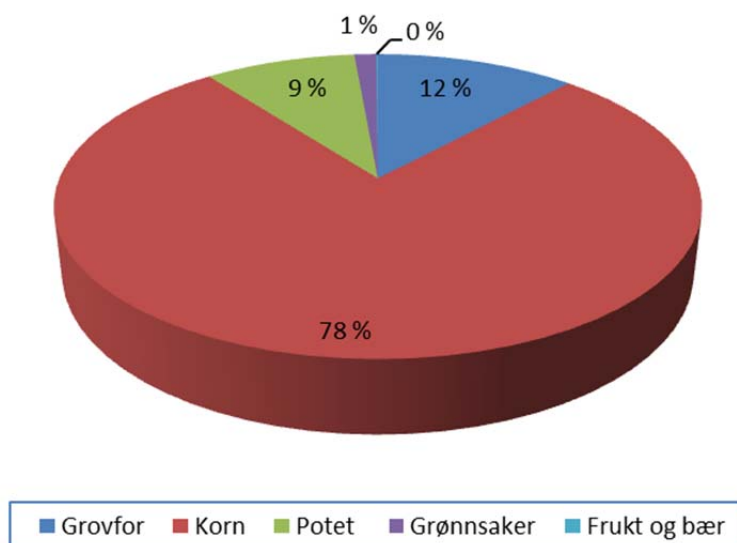
Kilde: Statens landbruksforvaltning

Vi har med grunnlag i de samme data fra Statens landbruksforvaltning sett på andelene de ulike vekstene utgjør av samlet areal for Hedmark i 2010⁵. 12 prosent av samlet grønnsaksareal i Hedmark er i Våler kommune, mens 8 prosent av potetarealet, 7 prosent av kornarealet og 1 prosent av grovforarealet og 1 prosent av frukt- og bærarealet i Hedmark er i Våler kommune.

Av figur 5 framgår forholdet mellom de ulike vekstgruppene i Våler kommune. Korn er den klart dominerende vekstgruppen i kommunen, med 78 prosent, fulgt av grovfor med 12 prosent og potet 9 prosent.

⁶ Gjør oppmerksom på at dette kun omfatter foretak som har søkt om produksjonstilskudd. Det kan være at ikke alle søker tilskudd. Opplysningene om disse omfattes ikke av data i tabellen,

Figur 5. Ulike veksters andel av areal pr 31.7.2010. Våler kommune. Prosent.

Kilde: Egne beregninger basert på data fra Statens landbruksforvaltning (søknad om produksjonstilskudd 31.7.2010)

2.2.2 Utviklingstrekk i skogbruket

Som det framgår av tabell 1 er det snaut 490 km² produktivt skogareal i Våler kommune. Dette utgjør 3,8 prosent av det produktive skogarealet i Hedmark.

Samlet avvirkning for salg i 2010 i Hedmark 2,4 mill m³. Avvirkingen i Våler samme år var 131 000 m³, noe som utgjorde 5 prosent av avvirkingen i Hedmark. Avvirkingen vil variere noe mellom år. I forbindelse med kartleggingen av verdiskaping i landbruks og landbruksbasert virksomhet i Hedmark (Lien m.fl. 2012) ble det gjort en jobb i forhold til å hente inn tall for bruttotilvekst i den enkelte kommune. Av dette framgår at justert tilvekst under bark i Våler kommune er på 200 000 m³ ⁷.

⁷ Tilveksten er beregnet ved hjelp av tall for arealer på ulike boniteter (H,M,L) kommunevis fra AR50, kombinert med fylkesvise tall for areal i hkl. III-V og tilvekst i III-V i ulike bonitetsklasser fra landsskogtakseringen. Tilveksttallene er så redusert for bark, justert skjønnsmessig i forhold til aktivitet i den enkelte kommune og data for tilvekst oppgitt av kommunen og til sist kalibrert mot sumtall fra Landsskogtakseringen slik at sum tilvekst tilsvarer summen for landsskogtakseringen 2000-2004 for hkl. I-V. Andelen tilvekst i hkl. I og II antas å følge samme "proporsjoner" som andelen i hkl. III-V - hvor hoveddelen av tilveksten ligger. Beregningene er utført av Fylkesmannen i Hedmark v/Runa E. Skyrud

3 VERDISKAPING OG SYSSELSETTING

I tabell 6 er verdiskaping, målt som bruttoprodukt⁸, og sysselsetting, målt i årsverk, i Hedmark og Våler kommune i 2010 for hhv jordbruk (ekskl. tilleggsnæringer) og skogbruk presentert⁹. Samlet verdiskaping i jordbruket i 2010 i Hedmark er på i overkant av 1,3 mrd.kr, mens den er snaut 0,9 mrd. kr i skogbruket. Tilsvarende i Våler er 42 mill. kr i verdiskaping i jordbruket og 41 mill.kr i skogbruket. Det er stor forskjell på verdiskaping pr årsverk når en sammenligner jordbruket og skogbruket. Verdiskapingen pr årsverk er høyere i Våler kommune innenfor både jordbruket og skogbruket sammenlignet med Hedmark.

I Hedmark var samlet sysselsetting i jordbruket 3 820 årsverk og 1267 i skogbruket. Verdiskapingen pr årsverk i jordbruket i Hedmark var i overkant av 351 000 kr. I skogbruket er verdiskapingen pr sysselsatt høyere enn i jordbruket, i overkant av 700 000 kr.

Samlet sysselsetting i Våler i jordbruket var på 99,1 årsverk. Verdiskapingen pr årsverk i kommunen i 2010 var på i overkant av 425 000 kr, dvs. høyere enn gjennomsnittet for fylket. Når det gjelder verdiskaping pr sysselsatt i skogbruket er også denne høyere enn gjennomsnittet innenfor jordbruket, i overkant av 1 mill.kr.

Tabell 6. Verdiskaping og sysselsetting, jordbruk og skogbruk. Hedmark og Våler. 2010.

	Jordbruk			Skogbruk		
	Verdi- skaping (mill.kr)	Syssel- setting (årsverk)	Verdiskaping/ årsverk (kr/årsverk)	Verdi- skaping (mill.kr)	Syssel- setting	Verdiskaping/ årsverk (kr/sysselsatt)
Hedmark	1 343	3820	351 645	891	1267	703 924
Våler	42	99	426 760	41	40	1 036 775

Kilde: Lien m.fl. 2012

I Våler kommune er det 79 jordbruksforetak med tilleggsnæring i 2010, noe som utgjør 52 prosent av alle jordbruksforetakene i kommunen. Utleie av jakt og fiskerett er den vanligste

⁸ Produksjon (verdi inkl. tilskudd) – produktinnsats (verdi) = Bruttoprodukt – Kapitalslit = Nettoprodukt. Se kapittel 3 i Lien m.fl. (2012) Metode og data.

⁹ Se Lien m.fl (2012) for forutsetninger og grunnlag for disse beregningene.

tilleggsnæringen (24 prosent) fulgt av leiekjøring med traktor o.l. (21 prosent), utleie av driftsbygninger eller våningshus (14 prosent) og utleie av jordbruksareal (13 prosent).

3.1 Nærmere om verdiskaping og sysselsetting i jordbruket

Av tabell 7 framgår verdiskaping i jordbruket (målt som nettoprodukt¹⁰), sysselsetting etter driftsform (årsverk) og verdiskaping pr årsverk i 2010 i Hedmark og Våler kommune.

Av tabellen framgår at høyeste verdiskaping pr årsverk i Hedmark finner en innenfor fjørfekjøttproduksjon (603 000 kr/årsverk) og minst innenfor sauehold (118 000 kr/årsverk). Det er de samme driftsformene som gir høyest og minst verdiskaping pr årsverk i Våler kommune. Verdiskapingen er mindre pr årsverk i Våler sammenlignet med Hedmark, hhv. 571 000 kr/årsverk og 87 000 kr/årsverk.

Sammenlignes verdiskaping pr driftsform og årsverk for Hedmark og Våler finner vi at verdiskapingen pr årsverk er høyere i Våler sammenlignet med Hedmark for driftsformene ammeku, korn i kombinasjon med gris, grønnsaker og frukt og bær. Materialet som foreligger gir ikke grunnlag for å analysere årsakene til ulikhetene.

Av tabell 7 framgår også hvordan sysselsettingen fordeler seg innenfor ulike driftsformer. Flest sysselsatte (målt i årsverk) i jordbruket i Hedmark er innenfor mjølkeproduksjon (32 prosent), fulgt av sau og kombinasjonen korn og potet (begge 15 prosent), ammeku (11 prosent) og kombinasjonen korn og gris (10 prosent). Våler skiller seg fra klart fra Hedmark når det gjelder driftsform. Mens 73 prosent av all sysselsetting i Hedmark er knyttet til husdyrproduksjoner, finner vi kun 28 prosent av sysselsetting i Våler innenfor disse produksjonene¹¹. Klart størst sysselsetting innenfor jordbruket i Våler, målt i årsverk finner vi innenfor kombinasjonen korn og potet (48 prosent), fulgt av kornproduksjon (18 prosent) og ammeku (12 prosent).

¹⁰ Nettoprodukt inkludert tilskudd jordbruket = bruttoprodukt inkludert tilskudd jordbruket – avskrivninger jordbruket. I Lien m.fl. er det benyttet både bruttoprodukt og nettoprodukt. Se kapittel 3 Metode og data.

¹¹ All sysselsetting innenfor bruk med kombinasjonsproduksjoner f.eks. korn/gris, korn/egg etc., er tatt med som sysselsetting innenfor husdyrproduksjon.

Tabell 7. Verdiskaping (nettoprodukt) og sysselsetting etter driftsform. Kr og årsverk. 2010. Hedmark og Våler kommune

	Melk, geit	Melk, storfe	Amme- kyr	Ensidig korn	Fjørfe- kjøtt	Korn/ gris	Korn/ egg	Korn/ potet	Sau- hold	Gr.sak, fril.	Veksthus gr.sak	Frukt og bær	Sum
Hedmark													
Verdiskaping (mill.kr)	7	331,4	77,3	67,9	26,7	124,5	35,5	200	68,2	13,1	1,3	52,8	1005,5
Sysselsetting	29,2	1237	413,8	260,8	44,3	379,5	109,2	562,8	576,8	30	9,2	168,1	3820,1
Sysselsettingsandeler	1 %	32 %	11 %	7 %	1 %	10 %	3 %	15 %	15 %	1 %	0 %	4 %	100 %
Verdiskaping /årsverk (1000 kr/årsverk)	239,7	267,9	186,8	260,4	602,7	328,1	325,1	355,4	118,2	436,7	141,3	314,1	263,2
Våler													
Verdiskaping (mill.kr)	-	1,9	2,3	4,3	0,8	0,1	1,2	16,8	0,2	1,6	0	0,9	30,2
Sysselsetting	-	7,6	12,1	17,8	1,4	0,3	3,9	47,2	2,3	3,6	-	2,7	99,1
Verdiskaping /årsverk (1000 kr/årsverk)	-	250,0	190,1	241,6	571,4	333,3	307,7	355,9	87,0	444,4	-	333,3	304,7
Sysselsettingsandeler	-	8 %	12 %	18 %	1 %	0 %	4 %	48 %	2 %	4 %	-	3 %	100 %

Kilde: Egne beregninger basert på Lien m.fl.2012

3.2 Samlet verdiskaping fra primærnæring og landbruksbasert industri

I Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark (Lien m.fl. 2012) er det også gjort en sammenstilling av verdiskapingen i landbruket og landbruksbasert industri i forhold til samlet verdiskaping i kommunene¹². I tabell 8 er resultatet gjengitt for Hedmark og Våler kommune.

Tabell 8. Samlet verdiskaping målt i bruttoprodukt fra primærnæring (inkl. tilleggsnæring), landbruksbasert industri og samlet. Hedmark og Våler. (mill.kr) 2010.

	Brutto- produkt kommune (mill. kr)	Brutto- produkt primær- næring (jord-, skog- og tilleggs- næring) (mill.kr)	Andel av brutto- produkt kommune	Brutto- produkt landbruks- basert industri (mill. kr)	Andel av brutto- produkt kommune	Brutto- produkt primær- næring og landbruks- basert industri (mill.kr)	Andel av brutto- produkt kommune
Hedmark	48651	2521	5 %	2612	5 %	5133	11 %
Våler	807	91	11 %	141	17 %	232	29 %

Kilde: Lien m.fl. 2012

Av tabell 8 framgår at verdiskapingen innenfor primærnæringen (målt som bruttoprodukt) utgjør 11 prosent av samlet verdiskaping i Våler kommune. Verdiskaping innenfor den landbruksbaserte industrien utgjør 17 prosent av samlet verdiskaping. Landbruket og landbruksbasert industri utgjør 29 prosent av samlet verdiskaping i Våler kommune. Den relativt høge verdiskapingen skyldes bl.a. den omfattende trelast- og trevareindustrien, jf. tabell 1, som er i Våler kommune.

¹² Se Lien m.fl. 2012 for forutsetninger som ligger til grunn.

4 SAMFUNNSØKONOMISKE KONSEKVENSER AV OPPDYR KING

Oppdyrking av 6 000 dekar er et stort lokalt tiltak, men kan likevel ikke forventes å ha nasjonale effekter av vesentlig betydning. «Samfunnsøkonomiske konsekvenser» må derfor, som nevnt tidligere tolkes som lokal- og regionaløkonomiske virkninger av tiltaket.

I de følgende vurderingene ser vi bort fra oppdyrkingssfasen. Vi forutsetter at de lokal-/regionaløkonomiske konsekvensene av selve oppdyrkingen ikke avhenger av om dette gjennomføres i regi av kommunen eller andre.

4.1 Effekter for verdiskaping og sysselsetting

I det følgende vil vi se nærmere på effekter for verdiskaping og sysselsetting ved en oppdyrking av arealet til jordbruksareal^{vs} videreføre arealet som skogareal. Kommunen opplyser i sin forespørsel om at dette pr i dag er skogareal av gjennomgående god kvalitet. Arealet, som eies av kommunen er godt egnet til oppdyrking og det er et ønske fra lokale gårdbrukere og bondelag at arealet dyrkes opp og nyttes til jordbruksproduksjon.

4.1.1 Jordbruk

En oppdyrking av 6000 dekar vil øke jordbruksarealet i Våler kommune med 13 prosent. Det er krevende å si noe om hvilke konsekvenser dette vil gi i form av verdiskaping og sysselsetting. Oppdyrkingens effekt for verdiskaping sysselsetting vil avhenge av driftsform, eller kombinasjonen av ulike driftsformer. Et annet moment vil være om arealet (hele eller deler av det) inngår som tilleggsjord for eksisterende foretak, eller om oppdyrkingen bidrar til nye foretak. Tilleggsjord vil bidra til å styrke eksisterende jordbruksbedrifter, eksempelvis gjennom å gi grunnlag for økt produksjon, mulighet for å løse ut skalafordeler etc. Dersom det etableres nye foretak, vil effekten avhenge av om dette fortrenger annen virksomhet eller ikke.

Av tabell 6 framgår av verdiskapingen i jordbruket i Våler kommune i 2010 er på om lag 42 mill.kr. En meget forenklet tilnærming vil da være å anta at verdiskapingen øker tilsvarende (13 prosent) 5,4 mill. kr¹³.

¹³ Forutsetter bl.a. at økningen i areal ikke endrer forholdet mellom ulike driftsformer, lik produktivitet pr årsverk.

I hvilken grad dette vil utløse økt sysselsetting avhenger av i hvilken grad det er mulig å hente ut økt produktivitet innenfor gjeldende sysselsetting (utnytte kapasiteten mer effektivt).

Hvis en antar at sysselsettingen øker tilsvarende, vil en økning i sysselsettingen på 13 prosent gi en økning på om lag 13 årsverk, eller 112 årsverk totalt¹⁴.

Ulike driftsformer

Som det framgår av tabell 7 er det ulike driftsformer i Våler kommune. Storparten av sysselsettingen i jordbruket i Våler kommune er innenfor planteproduksjon. Klart størst sysselsetting, målt i årsverk finner vi innenfor kombinasjonen korn og potet (48 prosent), fulgt av ensidig kornproduksjon (18 prosent). 28 prosent av sysselsettingen, målt i årsverk finner en innenfor ulike husdyrproduksjoner¹⁵.

Verdiskaping pr årsverk varierer mellom produksjonene/driftsformene. Det vil også være ulike verdiskaping pr årsverk innenfor samme driftsform.

Hvilke driftsformer en vil få på det oppdyrkede arealet er usikkert. Det er grunn til å tro at en del bønder vil ønske tilleggsareal. I mange tilfeller vil det representere en utvidelse av eksisterende produksjon. Hvilke muligheter for utvidelse som finnes vil variere og avhenge av flere faktorer slik som;

- Investeringsbehov
- Ledig kapasitet i driftsbygninger, maskiner etc.
- Mulighet for produktivitetsøkning
- Muligheter /begrensninger ihht husdyrkonsesjonsordningen
- Muligheter /begrensninger innenfor kvoteregulering

I tillegg vil produksjonsreguleringer påvirke muligheten for utvidelse av eksisterende produksjon og etablering av ny produksjon.

All svine- og fjørfeproduksjon er omfattet av husdyrkonsesjonsordningen. Denne ordningen regulerer det kraftfôrbaserte husdyrholdet og skal legge til rette for spredning av svine- og fjørfeproduksjonen på flere enheter ved å regulere produksjonsomfanget hos den enkelte produsent. Det er satt grenser for de ulike svine- og fjørfeproduksjonen som kan drives uten konsesjon. Om en ønsker å øke produksjonen utover disse grensene, er man avhengig av at konsesjon innvilges. Mjølkeproduksjonen er regulert gjennom kvoteordningen for melk.

¹⁴ Forutsetter bl.a. at det er ledig kapasitet, dvs. at økt behov for arbeidskraft i jordbruket ikke fortrenger annen sysselsetting.

¹⁵ All sysselsetting innenfor bruk med kombinasjonsproduksjoner f.eks. korn/gris, korn/egg etc., er tatt med som sysselsetting innenfor husdyrproduksjon.

En tilnæringsmetode kunne være å se hvor stor husdyrproduksjon er mulig gitt et areal på 6 000 dekar og videre effekter for sysselsetting og verdiskaping. Tilsvarende kan en vurdere for hver av planteproduksjonene.

Når det gjelder husdyrproduksjoner, vil en slik tilnærming være lite hensiktsmessig. Ser en f.eks. i forhold til grovforproduksjoner vil arealbehovet per grovfôrspisende dyr avhenge av intensiteten i dyrkingen av arealet, og dermed avlingen per dekar. Bruken av kraftfôr samt tilgang på utmarksbeite vil også være avgjørende for behovet for grovfôr.

Et annet moment er at kommunen i liten grad kan styre driftsformene.

4.1.2 Skogbruk

I kapittel 3 framgår at samlet verdiskaping fra skogbruket i 2010 var på 41 mill.kr. Verdiskaping pr dekar produktivt skogareal utgjør 85 kr. Dersom en legger til grunn lik verdiskaping pr dekar vil en oppdyrking av 6 000 dekar øke verdiskapingen med om lag 500 000 kr. Dette er en meget forenklet og grov tilnærming.

I hvilken grad denne økningen vil føre til økt sysselsetting, vil som for jordbruket avhenge av i hvilken grad det er mulig å hente ut økt produktivitet innenfor gjeldende sysselsetting (utnytte kapasiteten mer effektivt).

Skogbruket sysselsatte 40 personer i Våler kommune i 2010. En videreføring av arealet som produktivt skogareal innebærer at det produktive skogarealet i kommunen øker med 1 prosent. En økning i sysselsettingen innenfor skogbruket med 1 prosent innebærer en økning i samlet sysselsetting med 0,5 sysselsatte.

4.2 Salg av arealet vs utleie

I tillegg til å vurdere samfunnsøkonomiske konsekvenser ved ulike bruk av arealet (jordbruk og skogbruk), ønskes det også en vurdering av om kommunen bør selge arealet eller leie det ut til jordbruksdrift.

Kommunen vil, uavhengig av eieforhold, kunne legge føringer for arealet gjennom reguleringsplaner.

Som eier av arealet vil kommunen kunne stille vilkår til leietaker. Avhengig av type vilkår, vil dette påvirke attraktiviteten til arealet. For kommunen må kontrakter følges opp, fornyes etc.

Ved salg av arealet, vil kommunen i liten grad kunne påvirke utviklingen i bruken av arealet over tid, utover som nevnt reguleringsbestemmelser.

For brukeren av arealet vil eie vs leie være sentralt mht evt. investeringsbeslutninger. Dette kan være investeringer i maskiner, bygg og grunnforhold (grøfting). Dette vil igjen påvirke valg av driftsform og type drift av arealet.

5 RINGVIRKNINGER

I den påfølgende drøfting av ringvirkninger ved ulike driftsformer har vi tatt utgangspunkt i ringvirkningsanalyser som vi har gjennomført for Hedmark (Lien m.fl. 2012). Det ble i nevnte analyse ikke beregnet ringvirkningsmultiplikatorer på kommunenivå. I vår drøfting vil vi derfor ta utgangspunkt i resultatene på fylkesnivå, og drøfte ringvirkningseffekter for Våler med utgangspunkt i næringsstrukturen i kommunen.

5.1 Ringvirkningsmodell – direkte og indirekte effekter

Primærleddet i landbruket gir det vi kaller næringsmessige eller økonomiske ringvirkninger i form av omsetning, verdiskaping og sysselsetting for i hovedsak:

- Foredlingsindustri og annen relatert virksomhet pga. underleveransebehov eller råstoffgrunnlag for bearbeiding og annet grunnlag for sysselsetting/ produksjon i Hedmark (verdikjedeeffekter).

Jordbruksbasert foredlingsindustri er i første rekke meieri, slakteri, kjøttforedlingsbedrifter, kornmottak/kraftfôrproduksjon og potetpakkeri/ industri som er direkte relatert til dagens jordbruksaktivitet¹⁶. Innen skogbruksbasert foredlingsindustri er det i første rekke trelast- og trevareindustri og treforedling som er relevant foredlingsindustri. Innen treforedling er det kun mindre produsenter som ikke er avhengig av råstoff fra Hedmarksskogbruket. Deler av møbelindustrien får også råstoff fra skogbruket. Den delen av møbelindustrien som er avhengig av lokalt råstoff fra Hedmarks skoger antas imidlertid å være svært liten.

- Alle næringer pga. etterspørsel etter varer og tjenester med grunnlag i lønn/utbytte og privat forbruk med grunnlag i eierskap eller sysselsetting i landbruk og tilhørende foredlingsindustri (etterspørselseffekter).

Generelt kan de regionale virkninger av enhver bedrifts aktivitet deles inn i direkte og indirekte virkninger. De direkte virkningene kan defineres som omsetnings-, verdiskapings- og sysselsettingsvirkninger i bedriftene som studeres. Med blant de direkte virkningene her, er blant annet lønnsvirkninger for ansatte, og utbytte for eierne, dvs. en helt sentral del av verdiskapingen i bedriften. Ringvirkninger eller indirekte virkninger gjelder da virkninger utover disse direkte virkningene. Dette dreier seg om virkninger i

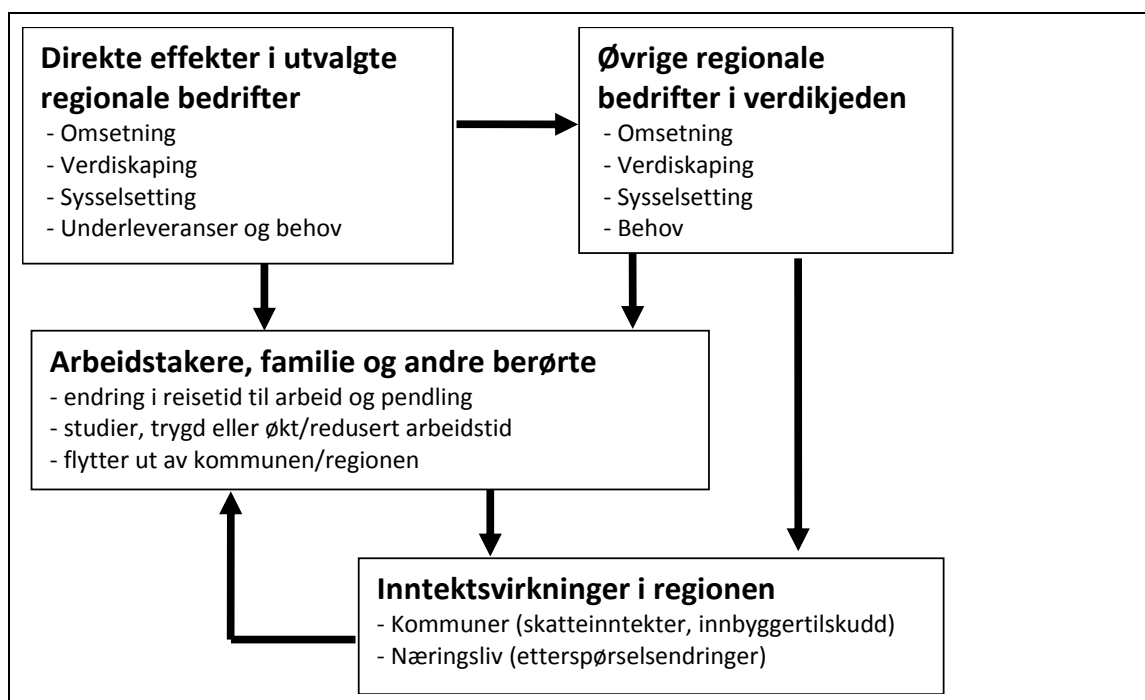
¹⁶ Bakerinæringen er i analysene ikke antatt å være avhengig av lokalt råstoff, siden Hedmarks produksjon av matkorn er av beskjedent omfang i forhold til råstoffbehovet og importmulighetene.

form av omsetning, verdiskaping og sysselsetting for øvrige deler av verdikjeden for bedriften, gjerne i forbindelse med underleveranser, samarbeid eller foredling/videreforedling av den utvalgte bedriftenes produkter. Videre gir lønnsvirkninger og utbytte i den utvalgte bedriften og i øvrig verdikjede grunnlag for etterspørsel etter konsum- og investeringsvarer. Denne etterspørselen med tilhørende sysselsetting regnes som indirekte virkning eller ringvirkning.

De indirekte virkningene kan beregnes på flere måter. Mest vanlig er det å beregne omfanget av regionale ringvirkninger med bearbeiding av statistiske data og modellberegninger i Panda (Plan- og analysesystem for næringsliv, demografi og arbeidsmarked), og vi benyttet dette verktøyet i våre analyser for Hedmark.

I dette prosjektet har vi brukt Panda til å beregne ringvirkninger av landbruk og landbruksrelatert virksomhet i Hedmark. Figur 6 nedenfor illustrerer hvordan direkte effekter i utvalgte bedrifter i primærlandbruket gir endringer i omsetning, verdiskaping og sysselsetting i disse bedriftene. En hver slik endring kan det analyseres ringvirkninger av ved bruk av Panda-modellen. I denne modellen med tilhørende datagrunnlag er det tidligere samlet inn data for omsetning, verdiskaping, årsverk, sysselsetting og regionalt underleveransebehov, og virkninger videre i verdikjedene for alle hovedgrupper av varer og tjenester. Slik figuren viser fanger her Panda opp endringer i øvrig verdikjede, endringer i inntekter og arbeidsmuligheter for arbeidstakere i berørte bedrifter, og videre inntekts- og konsumvirkninger for det offentlige og lokalt/regionalt næringsliv. Figuren illustrerer også på en enkel måte de såkalte ringvirkningene og hvordan disse forsterker de initiale virkningene. Innledningsvis vil for eksempel en bedrift som legges ned medføre arbeidsledighet for egne ansatte og fall i omsetning hos underleverandører. Dette gir videre redusert inntekt og lokal etterspørsel for de arbeidsledige. Neste trinn kan være nedbemanning hos underleverandør og arbeidsledige ansatte. Samtidig begynner en del ansatte å flytte på seg fordi de lokale jobbutskiktene er svake. Dette gir virkninger i form av redusert inntekt for kommunen og sterk etterspørselsnedgang i øvrig lokalt næringsliv. Disse må igjen nedbemanne og vi får ytterligere redusert etterspørsel. For nærmere beskrivelse av Pandaberegningsmodellen henviser vi til Lien m.fl. (2012).

Figur 6: Ringvirkningsanalyse

Kilde: Lien m.fl. 2012

Resultatene fra ringvirkningsanalysene for Hedmark viste at 4 074 sysselsatte i primærleddet i jordbruk i Hedmark ga grunnlag for til sammen 9 293 sysselsatte i Hedmark (inkl. sysselsatte i jordbruket) og en sysselsettingsmultiplikator på 2,3 (9 293/4 074). Videre at 1 147 sysselsatte i primærleddet innen skogbruket i Hedmark ga grunnlag for til sammen 4 636 sysselsatte i Hedmark (inkl. sysselsatte i skogbruket) og en sysselsettingsmultiplikator på 4,0 (4 636/1 147). Samlet vil det si at 5 221 sysselsatte i primærleddet i det jord- og skogbruket i Hedmark ga grunnlag for til sammen 13 929 sysselsatte i Hedmark (inkl. sysselsatte primærleddet) og en sysselsettingsmultiplikator på 2,7 (13 929/5 221).

I de påfølgende avsnitt vil vi gå litt nærmere inn på beregningene som ligger bak nevnte resultater og drøfte dem i forhold til Våler.

5.2 Virkninger jordbruk

Tabell 9 presenterer ringvirkningsresultatene for jordbruket i Hedmark. Tabellen viser direkte og indirekte virkning av sysselsatte i jordbruket. Foruten primærleddet er dette gitt ved tilleggsnæringer til primærleddet, industri som foredler råstoff fra primærleddet, et forsiktig anslag på sysselsatte innen forretningsmessig tjenesteyting og undervisning som er i Hedmark pga. et sterkt landbruk i regionen, et forsiktig anslag på sysselsatte innen landbruksbasert, eksportrettet industri og til slutt sysselsatte innen offentlig sektor som er spesialisert innen det å arbeide med landbruk og landbruksrelatert virksomhet. Merk at i tabellen står det at direkte virkning av tilleggsnæring er lik null selv om næringen

sysselsetter om lag 329 årsverk i fylket, omtrent likt fordelt mellom jord- og skogbruksbasert. Årsaken er at tilleggsnæringene i hovedsak gir deltidssysselsetting, og at de sysselsatte her i hovedsak er inkludert blant de sysselsatte i primærleddet.

Tabell 9: Direkte og indirekte virkninger av jordbruket i Hedmark

		primær- ledd	tilleggs- næring	fored- lings- industri	Forr tj. Yting	Annen industri	Offent- lig	Sum
Samlede virkninger	Samlede virkninger	5 562	40	3 166	357	30	139	9 293
	Direkte virkninger	4 074	0	1 885	283	20	97	6 359
	Indirekte virkninger	1 488	40	1 281	73	10	42	2 934
	Enkel multiplikator	1,37		1,68	1,26	1,49	1,43	1,46
	Akkumulerte virkninger	5 562	5 602	8 768	9 125	9 155	9 293	9 293
	Akkum. multiplikator	1,37	1,38	2,15	2,24	2,25	2,28	2,28
Indirekte virkninger fordelt på næring	- primærnæring	0	0	0	0	0	0	0
	- industri	66	2	69	5	2	3	148
	- bygg/anlegg	310	4	94	6	0	7	421
	- varehandel	398	10	355	10	2	7	781
	- hotell og rest	52	2	70	2	0	2	127
	- transport	55	2	111	2	1	3	175
	- post og tele	36	1	40	2	0	1	81
	- Bank og forsikring	12	1	19	2	0	0	33
	- forr.m. tjenester	182	8	212	28	2	7	438
	- Private tjenester	216	6	137	7	2	6	374
	- Kommunale tjenester	141	4	116	6	1	4	271
	- statlige tjenester	19	2	58	4	1	1	85

Enkel multiplikator = (Samlede virkninger) / (Direkte virkninger) i hver kolonne

Akkumulert multiplikator = (Akkumulerte virkninger) / (Direkte virkninger i primærleddet) i hver kolonne

Kilde: Lien m.fl. 2012

I Hedmark viser den enkle multiplikatoren at en sysselsatt i jordbruket gir grunnlag for 0,37 sysselsatte i øvrig næringsliv når vi ikke tar med verdikjedevirkninger utover rene underleverandøreffekter. Når vi legger til den direkte virkningen med en sysselsatt i jordbruket får vi multiplikatoren 1,37. Tar vi med tilleggsnæring og næringsmiddelindustri som verdikjedeeffekter, finner vi at jordbruket generer totalt 8 768 arbeidsplasser i Hedmark dvs. at en sysselsatt i jordbruket genererer grunnlag for 1,15 sysselsatte i andre næringer eller 2,15 sysselsatte i alle næringer inkludert egen sektor. Når vi også legger til forretningsmessige tjenester, eksportindustri og offentlig sektor, dvs. de delene av disse næringene som er lokalisert i Hedmark pga. jordbruket i regionen, men som henter sine inntekter utenfor regionen, får en samlet sysselsettingsvirkning på 9 293 sysselsatte, dvs. at hver av de 6 359 sysselsatte i jordbrukets verdikjede i gjennomsnitt genererer 0,46 sysselsatte i øvrige næringer, dvs. 1,46 sysselsatte i alle næringer når vi

inkluderer den direkte sysselsettingsvirkningen. Siden hele verdikjeden i tabellen er antatt å være basert på aktiviteten i primærleddet, kan vi også si at hver av de 4 074 sysselsatte i primærleddet i gjennomsnitt genererer 2,28 sysselsatte i alle næringer i Hedmark inkludert den direkte virkningen.

Hva så med Våler kommune? Tar vi utgangspunktet i den samme multiplikatoreffekt for Våler som for Hedmark vil altså et ekstra årsverk i jordbruket bidra til 0,37 flere sysselsatte i øvrig næringsliv i kommunen når vi ikke tar hensyn til verdikjedevirkninger utover rene underleverandøreffekter. Sannsynligvis er denne beregnede effekten altfor stor for Våler pga. en ugunstig næringsstruktur. De indirekte virkningene er dominert av konsumvirkninger og effekten er sterkest innen varehandel. Deretter følger bygg og anlegg og ulike typer tjenesteyting. I kapittel 2 så vi at varehandelens andel av total sysselsetting i Våler er atskillig lavere enn for fylket totalt og også sammenlignet med landsgjennomsnittet. Det kan tyde på handelslekkasje til nabokommuner. Også innenfor bygg og anlegg og privat tjenesteyting er det en lavere andel sysselsatte i kommunen enn i fylket. Dette indikerer ytterligere at multiplikatoreffekten svekkes for kommunen i forhold til fylket. Hva så hvis vi tar med hele verdikjeden? Selv om vi ikke har gjennomført beregninger for Våler kan vi med sikkerhet si at den akkumulerte sysselsettingsmultiplikatoren også vil ligge lavere for Våler enn for Hedmark (2,28). Verdikjedeeffektene i Våler av økt sysselsetting vil være atskillig lavere enn for fylket pga. tydelig færre sysselsatte i foredlingsindustrien i forhold til sysselsatte i primærleddet.

5.3 Virkninger skogbruk

I tabell 10 nedenfor vises ringvirkningsresultater for skogbruket i Hedmark. Tabellen er oppbygd på samme vis som den vi gjennomgikk for jordbruket. Det må her bemerkes at kjøp av hogsttjenester, planting og tynning ikke regnes som indirekte virkning, men er inkludert i de direkte virkningene.

Tabell 10: Direkte og indirekte virkninger av skogbruket i Hedmark

	primær- ledd	tilleggs- næring	fored- lings- industri	Forr tj. Yting	Annen industri	Offent- lig	Sum	
Samlede virkninger	Samlede virkninger	1 402	40	3 004	56	78	56	4 636
	Direkte virkninger	1 147	0	1 997	45	57	39	3 285
	Indirekte virkninger	255	40	1 007	12	21	17	1 351
	Enkel multiplikator	1,22		1,50	1,26	1,37	1,43	1,41
	Akkumulerte virkninger	1 402	1 442	4 446	4 503	4 580	4 636	4 636
	Akkum. multiplikator	1,22	1,26	3,88	3,93	3,99	4,04	4,04
Indirekte virkninger fordelt på næring	- primærnæring	0	0	0	0	0	0	0
	- industri	15	2	70	1	4	1	93
	- bygg/anlegg	24	4	72	1	0	3	104
	- varehandel	67	10	281	2	5	3	367
	- hotell og rest	12	2	53	0	0	1	68
	- transport	10	2	78	0	2	1	93
	- post og tele	7	1	34	0	0	0	43
	- Bank og forsikring	3	1	16	0	0	0	20
	- forr.m. tjenester	31	8	148	4	3	3	197
	- Private tjenester	37	6	115	1	3	2	166
	- Kommunale tjenester	33	4	96	1	2	2	137
	- statlige tjenester	15	2	44	1	2	0	63

Enkel multiplikator = (Samlede virkninger) / (Direkte virkninger) i hver kolonne

Akkumulert multiplikator = (Akkumulerte virkninger) / (Direkte virkninger i primærleddet) i hver kolonne

Kilde: Lien m.fl. 2012.

Den enkle multiplikatoren viser at en sysselsatt i skogbruket gir grunnlag for 0,22 sysselsatte i øvrig næringsliv når vi ikke tar med verdikjedevirkninger utover rene underleverandøreffekter. Når vi legger til den direkte virkningen med en sysselsatt i skogbruket får vi multiplikatoren 1,22. Tar vi med tilleggsnæringer og foredlingsindustri som verdikjedeeffekter, finner vi at skogbruket generer totalt 4 446 arbeidsplasser i Hedmark dvs. at en sysselsatt i skogbruket genererer grunnlag for 2,88 sysselsatte i andre næringer eller 3,88 sysselsatte i alle næringer inkludert egen sektor. Når vi også legger til forretningsmessige tjenester, annen industri (dvs. bioenergi) og offentlig sektor, dvs. de delene av disse næringene som er lokalisert i Hedmark pga. skogbruket i regionen, men som henter sine inntekter utenfor regionen, får en samlet sysselsettingsvirkning på 4 636 sysselsatte, dvs. at hver av de 3 285 sysselsatte i jordbrukets verdikjede i gjennomsnitt genererer 0,41 sysselsatte i øvrige næringer, dvs. 1,41 sysselsatte i alle næringer når vi inkluderer den direkte sysselsettingsvirkningen. Siden hele verdikjeden i tabellen er antatt å være basert på aktiviteten i primærleddet, kan vi også si at hver av de 1 402 sysselsatte i primærleddet i gjennomsnitt genererer 4,04 sysselsatte i alle næringer i Hedmark inkludert den direkte virkningen.

For Våler kommune vil de indirekte virkningene av skogbruket ved sysselsettingsvekst, både i primær og i verdikjedeleddene, være klart lavere enn for fylket totalt. Dette skyldes at de indirekte virkningene i stor grad er å finne innen varehandel, som nevnt en næring som er svakere representert i Våler enn i fylket for øvrig. Den akkumulerte multiplikatoren for Våler vil nok derfor også være lavere enn for fylket, men en relativt stor treforedlingsindustri skal i prinsippet bidra til å dempe avviket. Om det vil dempe avviket vil avhenge av hvor sterkt sammenknyttet det lokale skogbruket er med treindustrien i kommunen gjennom kjøp/salg-relasjoner. Dagens aktivitetsnivå i trelastbedriften Moelven Våler avhenger til en viss grad av skogbruket i Hedmark. Om lag 80 prosent av råstoffet deres kommer fra Hedmarksskogen, men hvor stor andel av dette igjen som kommer fra Våler er usikkert. La oss tenke oss at treindustrien (dvs. foredlingsleddet i modellen) i kommunen i stor grad er avhengig av skogbruksaktiviteten i kommunen. Behøver det nødvendigvis å ha en positiv ringvirkningseffekt slik vår modell indikerer? Det vil i praksis avhenge av kapasitetsutnyttningen og markedssituasjonen for treindustribedriftene.

Som nevnt i kapittel 4.1.2 vil en økning i arealet med 6 000 dekar innebære en økning i produktivt skogareal med 1 prosent i Våler kommune.

5.4 Ringvirkninger ved ulike driftsformer i Våler - en oppsummering

De gjennomgåtte resultater for Hedmark viser at en sysselsatt i skogbruket gir noe lavere sysselsettingseffekt for det øvrige næringslivet enn av en ansatt i jordbruket når vi ikke tar med verdikjedevirkningene utover rene underleverandøreffekter. Tar vi hensyn til effektene i hele verdikjeden viser våre beregninger for Hedmark at multiplikatoreffekten er sterkest i skogbruket.

Vi er av den oppfatning at om Våler kommune velger å videreføre 6 000 dekar på Haslemoen som fortsatt produktivt skogbruksareal eller velger å legge det ut som jordbruksareal vil ringvirkningene være marginale for kommunen. Ringvirkninger baserer seg som nevnt på verdikjedeeffekter og etterspørselseffekter mot øvrig næringsliv.

For et helt fylke vil det pga. det geografiske omfanget i større grad være verdikjedeeffekter enn i Våler. Innen verdikjeden jordbruk og jordbruksrelater industri er det relativt få sysselsatt i verdikjeden i Våler pga. en meget liten næringsmiddelindustri. Innen skogbruk er bildet motsatt med høy aktivitet i verdikjeden pga. treindustrien. Om dette likevel vil gi ringvirkninger er usikkert fordi dette avhenger av kjøp-/salgsrelasjonene mellom næringene og kapasitetsutnyttningen/ønsket om vekst innen treindustrien.

Med utgangspunkt i dagens næringsstruktur i Våler kommune vil etterspørselseffektene være meget marginale og i svært begrenset grad gi indirekte virkninger ved økt landbruksaktivitet. Bildet gjelder både innen skogbruk og jordbruk. Det skyldes at de indirekte virkningene er sterkt koblet opp mot konsumbaserte næringer, så som

varehandel og deler av privat tjenesteyting. Dette er næringer som er relativt svakt representert i Våler og som antakelig heller ikke vil få noe løft om evt. sysselsettingen eller verdiskapningen for den saks skyld tiltar litt i kommunen som følge av utnyttelsen av 6 000 dekar på Haslemoen.

6 REFERANSELISTE

Lien, G. m.fl. (2012). *Verdiskaping i landbruket og landbruksbasert virksomhet i Hedmark*. (Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning Rapport nr. 2, 2012). Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.

Vurderingen av samfunnsøkonomiske konsekvenser er avgrenset til en enkel vurdering av mulige effekter for sysselsetting, verdiskaping og ringvirkninger. Oppdyrking av 6 000 dekar er et stort lokalt tiltak, men kan likevel ikke forventes å ha nasjonale effekter av vesentlig betydning. «Samfunnsøkonomiske konsekvenser» må derfor tolkes som lokal- og regionaløkonomiske virkninger av tiltaket.

Vi er av den oppfatning at om Våler kommune velger å videreføre 6 000 dekar på Haslemoen som fortsatt produktivt skogbruksareal eller velger å legge det ut som jordbruksareal vil ringvirkningene være marginale for kommunen. Ringvirkninger baserer seg på verdikjedeeffekter og etterspørselseffekter mot øvrig næringsliv..

ØF-notat 2/2013

ISSN nr: 0808-4653